

original scientific article
received: 2012-03-02

UDC 811.163.42'28(497.571)

STARE IZOGLOSE JUŽNE ISTRE

David MANDIĆ

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za humanističke znanosti, Odsjek za kroatistiku, I. M. Ronjgova 1, 52100 Pula, Hrvatska
e-mail: davidmandic@hotmail.com

IZVLEČEK

Jugozahodno istrsko narečje hrvaške čakavske narečne skupine je precej homogeno, le v najjužnejših govorih je opaziti razlike, od katerih so nekatere očitno podedovane iz zgodnejših obdobij razvoja hrvaškega jezika. V preteklih raziskavah je bila za ločeno skupino govorov opredeljena samo t.i. premanturska skupina, za katero je bilo navadno rečeno, da vsebuje več 'štokavskih' lastnosti in se zato razlikuje od ostalih narečij. Toda jezikovna podoba tega področja v resnici ni tako preprosta, temveč izoglose, ki tod potekajo, delijo lokalne govore na malce bolj zapleten način.

Namen članka je ugotoviti, katere so te značilne lastnosti in v katerih govorih je vsaka od njih razširjena, ter tako prispevati k boljšemu razumevanju odnosov med omenjenimi govori. Naselja, o katerih govorimo, se nahajajo v okolici Pulja, pretežno vzhodno in južno od njega, in so: Lobarika, Muntić, Valtura, Jadreški, Šikići, Škatari, Ližnjan, Medulin, Pomer, Premantura, Banjole, Vinkuran, Vintijan in Valdebek.

Ključne besede: čakavščina, jugozahodna istrščina, govor, dialekt, narečje, izoglosa, arhaizem, inovacija, genetska klasifikacija, genetsko sorodstvo

LE VECCHIE ISOGLASSE DELL'ISTRIA MERIDIONALE

SINTESI

Il dialetto istriano sud-occidentale del gruppo dialettale ciacavo è abbastanza omogeneo, solo negli idiomi più meridionali si notano delle differenze, alcune delle quali sembrano ereditate dai primi periodi dello sviluppo della lingua croata. Le ricerche passate solevano definire come separato solo il gruppo di idiomi detto il gruppo di Promontore, poiché conterrebbero alquanto caratteristiche 'stocave' e sarebbero così distinte dal resto dei dialetti. In realtà, il quadro linguistico di questa regione non è così semplice; infatti, le isoglosse che passano per quest'area dividono gli idiomi locali in modo un poco più complesso.

Lo scopo di quest'articolo è di determinare quali sono queste caratteristiche tipiche e in quali idiomi appaiono, per poter così aiutare a capire meglio le relazioni tra gli idiomi menzionati. Le località di cui si parla si trovano nelle vicinanze di Pola, principalmente a est e sud di essa, e sono: Lavarigo, Monticchio Polesano, Altura di Nesazio, Gjadreschi, Sichici, Scattari, Lisignano, Medolino, Pomer, Promontore, Bagnole, Vincural, Vintian e Valdebek.

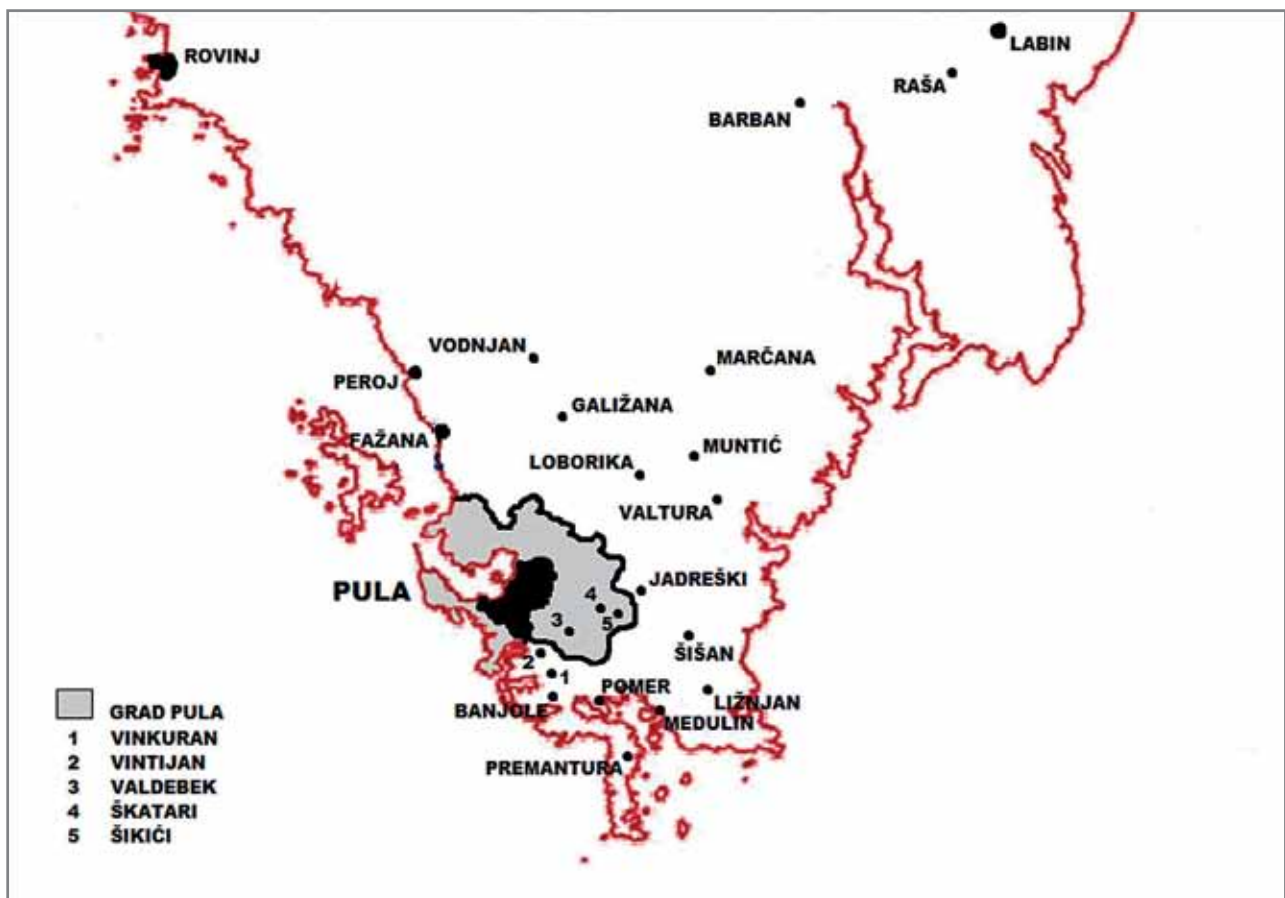
Parole chiave: ciacavo, istriano sud-occidentale, idioma, vernacolo, dialetto, isoglossa, arcaismo, innovazione, classificazione genetica, parentela genetica

UVOD

Govori južne Istre pripadaju jugozapadnomu istarskom dijalektu čakavskoga narječja, a u taj su kraj doneseni seobama stanovništva tijekom 16. i 17. stoljeća. Prema dosadašnjim se istraživanjima čini da je taj dijalekt poprilično homogen te da među većinom njegovih govora nema bitnih razlika.¹ Ipak, u literaturi se redovito izdvajaju govori tzv. premanturske skupine, za koje se obično tvrdi da sadrže „više štokavskih elemenata“ (v. Hraste, 1964). Usto se i neki govori uz granicu prema sjevernočakavskom i srednjočakavskom području te oni na Ćićariji (tzv. vodička oaza), po svoj prilici uslijed međudijalekatskih dodira, odlikuju nekim obilježjima netipičnima za JZ istarski dijalekt.²

Ipak, već se na temelju primjerâ iz starijih radova (npr. Bošković, 1978b) može zaključiti da i u govorima selâ na samom jugu Poluotoka koji ne pripadaju premanturskoj skupini postoje neka bitna „odstupanja“, a to je potvrđeno i u novijim istraživanjima (Lisac, 2009; Pliško, Mandić, 2011). Za razliku od posebnosti koje se susreću u sjevernim, graničnim govorima, ovdje očito nisu posrijedi isključivo posljedice kontaktnih situacija, već je glavnina obilježja o kojima je riječ u to područje morala biti donesena iz kraja u kojem su se ti govori ranije govorili. Naime, većinom su to odrazi ranih promjena, koje su zacijelo bile provedene prije seoba u 16. i 17. stoljeću.

Najviše se tih, za JZ istarski dijalekt netipičnih, obilježja doista susreće u govorima premanturske skupine, pa se može reći i da postoji snop izoglosâ koji te govore

Karta 1: Naselja u južnoj Istri.

Map 1: Settlements of southern Istria.

1 O JZ istarskom dijalektu pisali su, uz ostale, Malecki, 1930; 2002; Ribarić, 1940; 2002; Hraste, 1964; Bošković, 1978; 1978b; Moguš, 1977; Pliško, 2000; 2003; 2006; 2007; 2008; 2010; Lisac, 2003; 2005; 2009 i Mandić, 2009; 2013 (u tisku, uskoro) te Pliško, Mandić, 2007; 2009; 2011.

2 U tim se govorima mogu naći neke od sljedećih značajki: veći broj ekavizama, postojanje opreke č : ě, skupina št (< psl. *stj/*skj), l > ø u gl. pridjevu radnom, diftongizacija ē, ō > ie, uo, l > j, cakavizam, nedosljedno povlačenje kratkoga naglaska sa zadnjega otvorenog sloga itd. Neke su od tih pojava zacijelo rezultat inodijalekatskih utjecaja (npr. ekavizmi), a neke bi mogle biti rezultat novijih lokalnih promjena koje su zahvatile određenu skupinu govora bez obzira na granice među dijalektima (npr. l > j, cakavizam, diftongizacija).

izdvaja od ostalih. Međutim, mnoga su na razne načine raspoređena i po ostalim tamošnjim govorima te je čitav taj kraj ispresjecan izoglosama. Stoga između premanturskih i „tipičnih“ JZ istarskih govora postoji donekle postupan prijelaz te broj navedenih posebnosti uglavnom opada u smjeru istoka i, osobito, sjevera.³

Ovdje će se pokušati ilustrirati ta situacija – navest će se sporna obilježja i definirati njihova proširenost, tj. kuda točno prolazi koja izoglosa, te će se pokušati utvrditi u kakvim su međusobnim odnosima govori toga kraja. Naselja čiji će se govori analizirati nalaze se uglavnom istočno ili južno od Pule, a to su: Lobarika, Muntić, Valtûra, Jadrêški, Šikići, Škâtari, Ližnjân, Medulîn, Pomër, Premantûra, Banjôle, Vinkurân, Vintijân i Valdêbek.⁴

ZNAČAJKE I KLASIFIKACIJA JZ ISTARSKIH GOVORA

Zbog donekle spornoga položaja JZ istarskoga dijalekta, ili bar nekih njegovih govora, između čakavskog i štokavskog narječja, prije same razrade treba reći nekoliko riječi o izrazima „čakavski“ i „štokavski“, o određivanju pojedinih jezičnih pojava/obilježja kao čakavskih odnosno štokavskih te o klasificiranju jezičnih sustava uopće. Naime, u starijoj su literaturi o JZ istarskom dijalektu, a osobito kada je riječ o govorima premanturske skupine, česte rasprave o tome jesu li ti govori čakavski, štokavski ili pak nešto između. Često se pokušava dokazati da oni pripadaju ovom ili onomu narječju te se traže specifične crte koje bi to dokazale. Pritom se spominju izrazi kao „čakavizam“ ili „štokavizam“ i slično, valjda pod pretpo-

stavkom da je to i to obilježje isključivo čakavsko odnosno štokavsko, ili bar veoma svojstveno čakavskim odnosno štokavskim govorima.⁵ Također, da bi se nekako objasnila prisutnost i „čakavskih“ i „štokavskih“ elemenata u tim govorima, postoji i teorija prema kojoj su ti govori izvorno bili štokavski, ali su se tijekom seobâ kroz čakavsko područje čakavizirali, tj. poprimili čakavskiju fizionomiju, preuzimajući, valjda, čakavske karakteristike iz govorâ s kojima su dolazili u dodir. U tome je, izgleda, najviše „zaostala“ premanturska skupina, budući da ti govori sadrže najviše „štokavskih“ značajki.⁶

Međutim, treba naglasiti da su za genetsku klasifikaciju govorâ bitne inovacije kojima se ti govori izdvajaju od svih ostalih; dok za razliku od toga, arhaizmi mogu služiti kao kriterij klasifikacije, no ne i genetske klasifikacije.⁷ Kada se pak govori o hrvatskim narječjima, uglavnom se podrazumijeva da je riječ upravo o genetskoj klasifikaciji.⁸ Potom, dijalekatska slika iz vremena prije migracija u 16. i 17. st. ne samo da se podosta razlikovala od današnje, već su se, jasno, i sami dijalekti razlikovali od suvremenih. Tada su, naime, razlike među govorima bile znatno manje, jer mnogih pojava koje danas u njima vidimo tada još nije bilo.⁹ K tomu, čakavsko je narječje kao cjelina izrazito nehomogeno, a ono što te govore povezuje u većini su slučajeva upravo razni arhaizmi, koji se većinom mogu naći i drugdje. Inovacije su pak prostorno znatno ograničene, čak i kada su dosta stare (npr. $\epsilon > a$ iza palatalâ ili specifični odrazi jerova, nazala ϕ i slogotvornoga l , razna duljenja samoglasnika i sl.).¹⁰

3 Naravno, tu nije riječ o „pravim“ izoglosama, koje su nastale postankom i difuzijom spomenutih obilježja u južnoj Istri, već su one proizašle iz doseljavanja stanovništva u čijim su govorima te jezične značajke tada već postojale te možda i raznih seljenja unutar Istre; odatle i neobičan izgled nekih od njih (v. dalje).

4 Govori Lobarika i Muntića uglavnom su isti kao većina govorâ Marčanštine, južne Barbanštine te selâ dalje prema sjeverozapadu. To su, moglo bi se reći, prototipni JZ istarski govori, a ovdje se razmatraju tek da bi se definiralo dokle se pružaju „netipične“ izoglose koje se šire s juga. U naseljima Šikići i Škâtari danas žive mnogi doseljenici i izvorni je govor tamo praktički izumro. Za njegovu će se analizu koristiti podaci iz Bošković (1978b). Govori Premanture, Banjola, Vinkurana, Vintijana i Valdebeka pripadaju premanturskoj skupini i među njima nema bitnih razlika. Preci njihovih govornikâ po doseljenu su, krajem 16. st., osnovali selo Premanturu, a potom odatle naselili ostala navedena sela. Govor svakoga od preostalih navedenih sela u nečemu se razlikuje od ostalih te je moguće reći da svako od njih ima zaseban govor. Na području grada Pule, sjeverno od Pulskega zaljeva, smješteno je selo Štinjan, koje je također gotovo potpuno urbanizirano te je izostavljeno iz ovih razmatranja. Neki se podaci o tamošnjem govoru mogu naći u Bošković (1978b). Gotovo svi ti govori danas su ozbiljno ugroženi te im prijeti izumiranje.

5 Tako, na primjer, Bošković (1978b, 294) kaže da su glasovi $\acute{c}$ i $\acute{d}$ u premanturskim govorima „čakavizirani“ te da je A. Belić 1912. za Premanturu bilježio $\acute{c}$ i $\acute{d}$ (Bošković ih u primjerima bilježi znacima $\acute{t}$ i $\acute{d}$). Nadalje veli: „Danas su ti glasovi (...) osetno čakavizirani, iako im je, možda, osnovica štokavska.“ Jasno je da se tu kreće od činjenice da se izgovor $\acute{t}$ i $\acute{d}$ često smatra prototipno čakavskim, a izgovor $\acute{c}$ i $\acute{d}$ prototipno štokavskim, što s gledišta dijakronije ne mora biti ispravno. Naime, palatalni bi okluzivi $\acute{t}$ i $\acute{d}$ naprosto mogli biti arhaizam, tj. prvobitni rezultati jotacije glasova t i d , koji su potom u nekim govorima prešli u postalveolarne ili prepalatalne afrikate $\acute{c}$ i $\acute{d}$ ili što drugo. Stoga palatalni („meki“) izgovor tih glasova ne igra nikakvu ulogu u genetskoj klasifikaciji tih govora. Također, činjenica da ih je Belić bilježio kao $\acute{c}$ i $\acute{d}$ vjerojatno je tek stvar grafije i nema veze s njihovim izgovorom, tj. fonetskom realizacijom.

6 O postanku JZ istarskoga dijalekta vidi u Ribarić (2002) i Lisac (2003).

7 O genetskoj i ostalim vidovima klasifikacije jezika vidi u Matasović, 2001.

8 Usp. opis razvoja hrvatskih narječja/dijalekata u Lukežić, 1999.

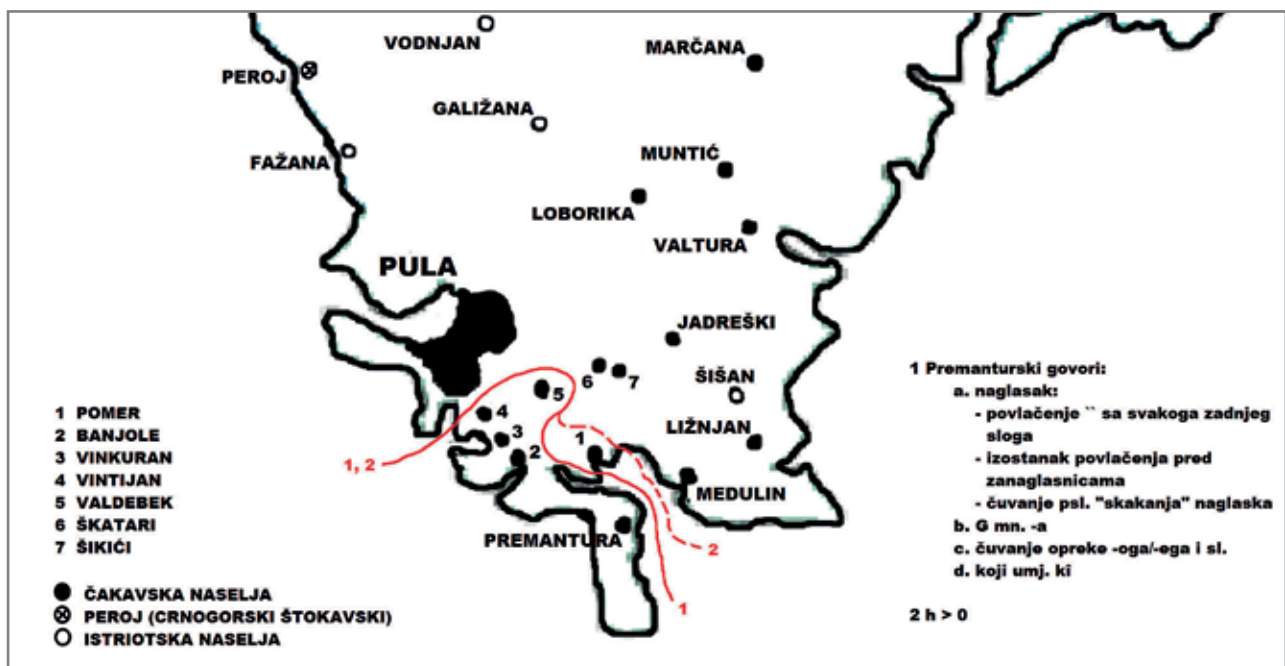
9 To je očigledno usporedi li se, recimo, jezik djelâ H. Lucića iz 16. st. sa suvremenim hvarskim govorom. Mnoga karakteristična obilježja suvremenoga govora, naime, u Lucićevu doba još nisu postojala, no bilo je nekih koja se danas vjerojatno ne bi okarakterizirala ni kao čakavska, a kamoli kao hvarska.

10 To se može lako objasniti kao posljedica izolacije, jer područje je čakavskoga narječja veoma dugačko i danas poprilično usko te ispresjecano brdima/planinama i morem (kada je riječ o otocima). S druge strane, buzetski i neki sjevernočakavski govori dijele mnogošto s obližnjim slovenskim govorima i dosta se razlikuju od južnočakavskih, koji su pak mnogo sličniji zapadnoštokavskim. Stoga je teško, s čisto genetskolingvističkoga gledišta, govoriti o čakavskom narječju kao jasno definiranoj cjelini, već je prije riječ o rubnim i izoliranim zonama do kojih su inovacije sporije stizale (ili i nisu stizale) i koje su imale vlastite, najčešće prostorno poprilično ograničene, inovacije.

Kada se to uzme u obzir, shvaćanje položaja JZ istarskih govora u cjelini hrvatskoga pa i širega jezičnog mozaika donekle se olakšava. Opća su obilježja današnjega JZ istarskog dijalekta sljedeća:¹¹ ikavski odraz jata, prelazak završnoga / u a (izvorno se stapalo s prethodnim o), nema opreke č : ć, postoji glas h, m na kraju riječi prelazi u n, jotacijom t i d nastaju č i ž, prvom jotacijom st/sk, zd/zg (i palatalizacijom sk, zg) nastaju skupine št, žd, a drugom jotacijom st i zd skupine šč i zj > jz, čuva se skupina čr te skupine jt i jd u glagolâ kao *dojti, dojden*, početno *v̆ prešlo je u u, glas v se gubi u okolini C_r, niz ra u nekim je riječima prešao u re, postoji odraz stezanja u zamjenici *ki, ka, ko* („koji“), infinitiv i gl. prilog sadašnji nisu okrnjeni, nema sinkretizma u DLI mn., G mn. imenica e-vrste uglavnom ima nulti nastavak, a a-vrste i i-vrste nastavak -i, zamjenički nastavci G, D i L jd. m./sr. glase samo -ega, -emu, -en itd., prijedlozi/prefiksi iz i s(a) stopili su se kao z, a u polju akcentuacije općeslavenski je novi akut prešao u dugosilazni naglasak, naglasak se povlači sa zadnjih otvorenih kratkih slogova uz tzv. kanovačko duljenje, kojim nastaje akut (= visoki ravni ton), nema zanaglasnih dužina, ali se čuvaju prednaglasne (u novije se vrijeme na njih sve češće povlači naglasak), nema psl. preskakanja naglasaka na prednaglasnice itd.

Uzmu li se u obzir rezultati starijih inovacija kojima se ti govori odlikuju (npr. ikavski odraz jata, prelazak završnoga / u a, odraz jotacije skupinâ st/sk, zd/zg, pojava niza *re* umjesto *ra* u riječima *rasti, krasti i vrbac*, možda i djelomično povlačenje naglasaka uz duljenje i sl.), jasno je da su se oni prije seobâ morali nalaziti negdje gdje i danas susrećemo te inovacije, a to je kopno središnje Dalmacije. Danas je dijalekatska slika toga područja izmijenjena seobama, no u prošlosti to je očito bio kraj u kojem ono što se smatra „pravim štokavskim“ prelazi u ono što se smatra „pravim čakavskim“. Odatle, valjda, i opravdana kolebanja starijih dijalektologa pri svrstavanju govora jugozapadne Istre u jedno od tih dvaju narječja ili u oba istovremeno (štokavsko-čakavski, čakavsko-štokavski i sl.).¹²

S druge strane, pojave poput čuvanja zasebnih oblika u DLI mn., suglasničke skupine čr ili skupinâ jd i jt u glagolâ tipa *dôjti, dôjden* arhaizmi su koji se nalaze u mnogim slavenskim govorima te ne pomažu bitno u klasifikaciji, a inovacije kao gubljenje opreke č : ć, diftongizacija ē i ō u nekim sjevernijim govorima, utrnuće morfonološke sibilizacije, gubljenje glasa v između suglasnika i sonanta r ili stapanje prijedlogâ iz i s(a) mogle su nastati i u Istri, neke od njih i pod utjecajem „autohtonih“ istarskih

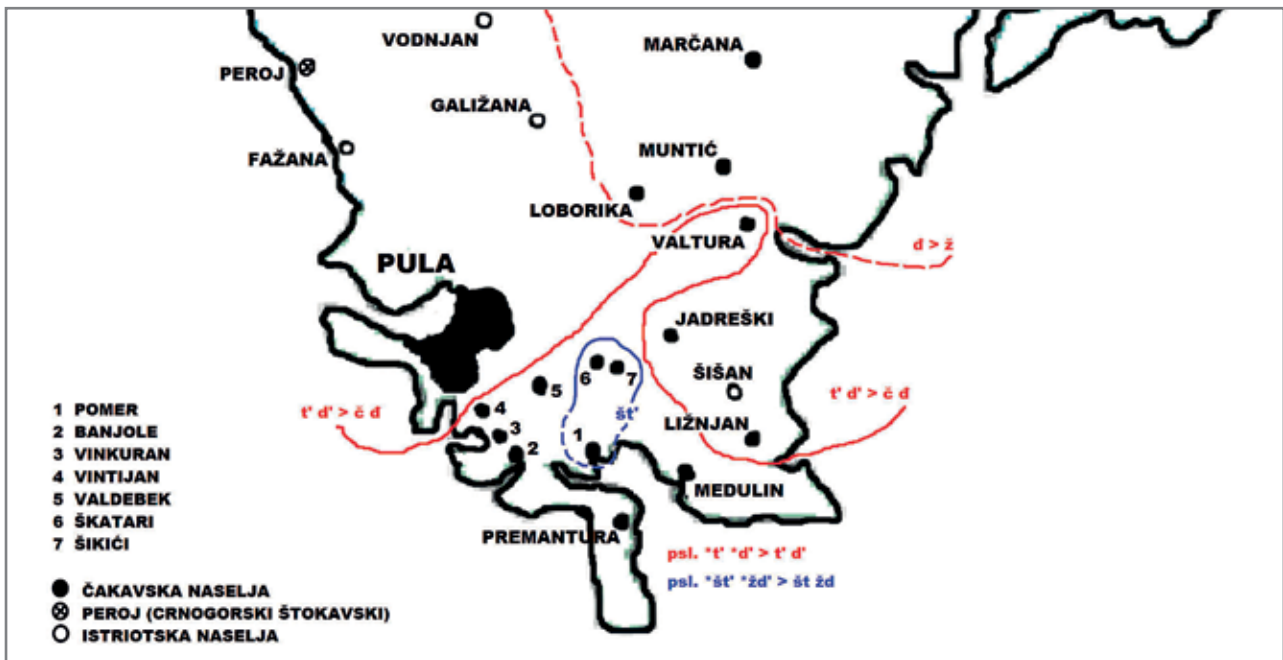

Karta 2: Pojave svojstvene samo premanturskim govorima te promjena $h > \emptyset$.

Map 2: Traits only peculiar to Premantura type dialects and the change $h > \emptyset$.

11 Neka su od tih obilježja veoma proširena, no ne postoje u svim govorima toga dijalekta. Također, gotovo sva ta obilježja nalazimo i u nekim drugim dijalektima.

12 Te su govore u Istru donijeli doseljenici koje su mletačke vlasti tijekom 16. i 17. st. tamo prevozile iz Zadra i Šibenika. Međutim, oni su vjerojatno u okolicu tih gradova došli iz dublje unutrašnjosti Dalmacije (u povijesnim se izvorima spominje da kršćani u dalmatinsko priobalje dolaze s turskoga teritorija te da će ih privoljeti na seljenje u Istru). Više vidi u Hraste (1964) i, osobito, u Bertoša (1995).

Karta 3: Rezultati psl. jotacije *t, d, st/sk* i *zd/zg* te prve palatalizacije *sk* i *zg*.

Map 3: The results of the PSl. iotation of *t, d, st/sk* and *zd/zg* and of the 1st palatalisation of *sk* and *zg*.

govorâ. Ipak, nerijetko se i neke od tih pojava uzimaju kao dokaz „čakavskosti“ JZ istarskog dijalekta.¹³

Glavna su odstupanja od navedenoga, koja nalazimo na samom jugu Istre sljedeća:¹⁴ postoji opreka *č* : *ć* (po-tonje je zapravo palatalni okluziv *ć*), nestao je glas *h*, jo-tacijom *t* i *d* nastaju *ć*, *d'* ili *č*, *d* (gdje nema opreke *č* : *ć*),¹⁵ prvom i drugom jotacijom skupine *st* nastaje *št'*, skupina *čr* prešla je u *cr*, skupine *jt* i *jd* u glagolâ tipa *dôjti* prešle su u *ć* i *d'*, glas *v* se ne gubi između suglasnika i sonan-ta *r*, postoji zamjenica *kojî*, *kojâ* itd., infinitiv i gl. prilog sadašnji su krnji, u 3. mn. prezenta uopćava se nastavak *-u*, postoji sinkretizam DLI mn., G mn. rjeđe ima nulti na-stavak, G mn. ž. i sr. roda ima nastavak *-a*, G mn. m. i sr. roda ima nastavak *-ih*, u zamjenica i pridjeva postoje i nastavci *-oga* itd., prijedlozi *s(a)* i *iz* se ne stapaju, nagla-sak se povlači u većem broju okolinâ, ali češće se čuva završni naglasak pred zanaglasnicama, krata se predna-glasne duljine (naglasak se ne prenosi na njih), izostaje

kanovačko duljenje, postoji psl. preskakanje naglasaka na prednaglasnice.

Štokavskim se obilježjima uglavnom smatraju: nestan-ak glasa *h*, promjena *čr* > *cr*, promjena *jt*, *jd* > *ć*, *d'* ili slično, čuvanje glasa *v* pred *r*, sinkretizam DLI mn., nasta-vak *-a* u G mn., čuvanje razlike između *iz* i *s(a)*, povlačenje naglasaka u većem broju okolinâ, a Hraste (1964:15) za po-merski govor navodi i postojanje kratkouzlaznoga nagla-ska, što ni Bošković (koji je istraživanja proveo sredinom 20. stoljeća) ne spominje.¹⁶

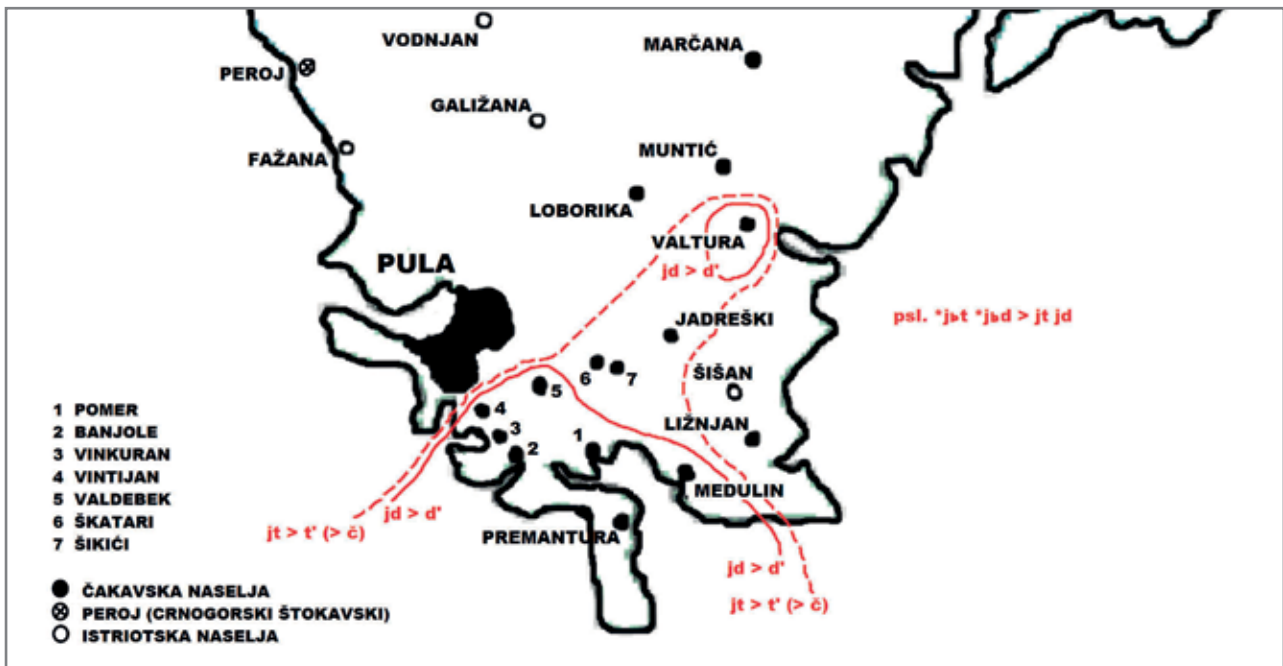
Ipak, čuvanje razlike između *iz* i *s(a)* je arhaizam, kao i čuvanje glasa *v* u skupinama ispred *r* (gubljenje *v* u tim uvjetima tipično je za sjeverozapad južnoslavenskoga područja). Od inovacija, nestanak glasa *h* susreće se u srednjočakavskom i južnočakavskom (premda je uobičajeniji u štokavskom), isto vrijedi i za promjenu *čr* > *cr*, prelazak *jt* > *ć* i sl. U slučaju češćega povlačenja naglasaka s kraja riječi, moguće je da se ta težnja proširila

13 To se radi premda su posrijedi obilježja koja su možda rjeđa u štokavskom, ali su uobičajena u kajkavskom, pa i šire, u slovenskim i os-talim slavenskim govorima. Činjenica da se pritom u obzir uzimaju samo hrvatski govori ne pomaže puno, jer kada je riječ o genetskoj klasifikaciji, u razmatranje valja uključiti sve blisko srodne idiome, bez obzira na to kojemu jeziku pripadaju. Uostalom, kod proučavanja dijalekatskih kontinuumâ kakav je južnoslavenski besmisleno je govoriti o jezicima jer se pripadnost pojedinih govora određenomu jeziku tu često utvrđuje na temelju suvremene nacionalne pripadnosti i osjeća govornikâ (prema tzv. vrijednosnomu kriteriju), a ne na temelju genetskolingvističkih kriterija.

14 Treba imati na umu da ne postoje sva ta obilježja u svim govorima o kojima je riječ, već ih, kako je rečeno, najviše ima u onima preman-turske skupine, a u ostalima se, kako će se ubrzo vidjeti, pojavljuju u raznoraznim kombinacijama.

15 Glasovi *ć* i *d'* su palatalni okluzivi, a znaci *č* i *d* bilježim par afrikatâ koje u raznim govorima, a katkada i među govornicima istoga govora, variraju između alveolarnoga i prepalatalnoga mjesta izgovora te apikalnoga i laminalnoga načina tvorbe. Stoga te simbole treba shvatiti uvjetno i ne treba ih povezivati s nekim preciznim fonetskim ostvarajima (barem ne u apsolutnom smislu).

16 Kratkouzlazni naglasak u govoru Pomerâ nije pronađen ni u suvremenim istraživanjima (Mandić, 2009, 104–105). S druge strane, Bošković (1978b, 301) tvrdi da „tragove od `akcenta“ čuva preman-turski govor.

Karta 4: Odrazi skupinâ jt i jd (< *jȃt i *jȃd) u glagolâ tipa *dojȃti, *dojȃde-.

Map 4: Reflexes of jt and jd (< *jȃt i *jȃd) in the verbal type *dojȃti, *dojȃde-.

s jugoistoka, gdje je središte širenja novoštokavskoga, no važnija je veza sa štokavskim prelazak novoga akuta u silazni naglasak, čime se odlikuje čitav JZ istarski dijalekt.¹⁷ Veza sa štokavskim bio bi i nastavak -a u G mn. Ipak, obilježja koja bi se doista mogla nazvati tipično štokavskima veoma su malobrojna, no i većina onih koja se smatraju tipično čakavskima zapravo su arhaizmi, koji su nekad postojali i u štokavskom, a nerijetko ih ima u kajkavskom pa i u raznim nehrvatskim slavenskim govorima.

U daljnjoj će se analizi zanemariti obilježja svojstvena svim razmatranim govorima.¹⁸ Za one pak značajke kojima se govori razlikuju bit će navedeno jesu li nastale prije ili poslije seobe (ako je to moguće utvrditi) te u kojim je mjestima svaka od njih rasprostranjena. Odnosi među govorima prikazat će se i u zemljovidima s ucrtanim izoglosama. Treba, međutim, još jednom naglasiti da nisu sve te izoglose nastale u Istri kao posljedica prirodnoga jezičnog razvoja, već su rezultat seljenjâ ljudâ u čijim su govorima te pojave odranije postojale.

IZOGLOSE JUŽNE ISTRE

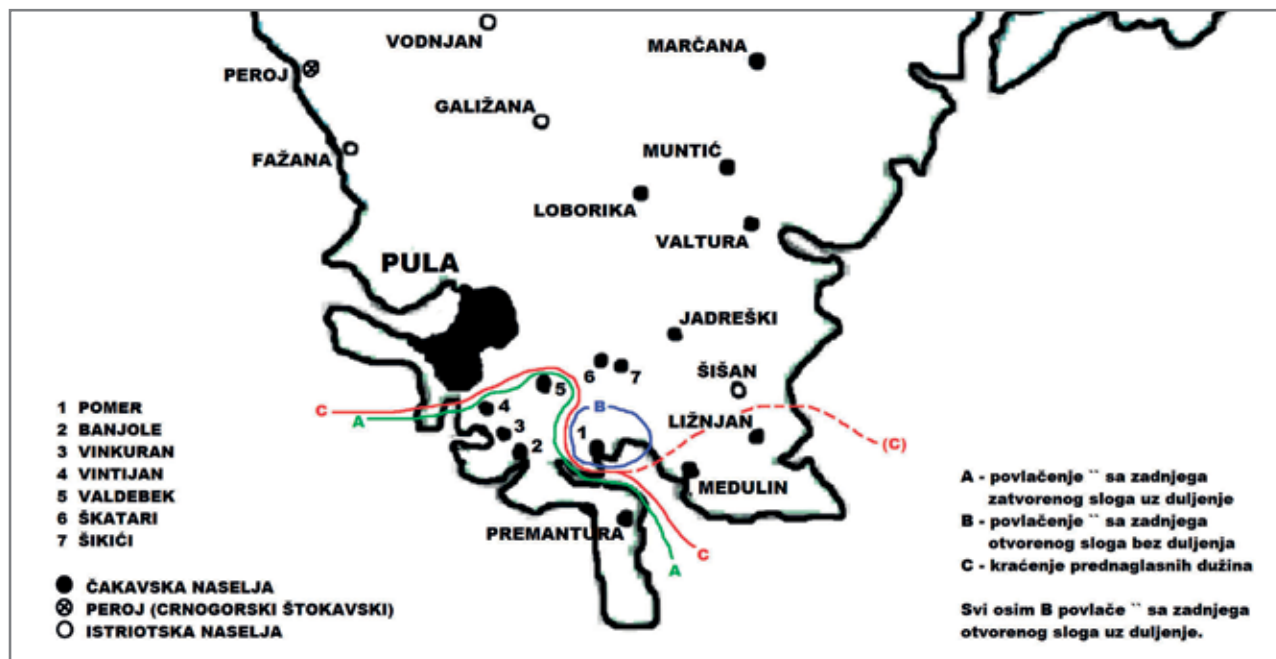
Kako je rečeno, a i dijalektolozima je odavno poznato, unutar JZ istarskog dijalekta postoji jasno definiran snop izoglosa koji odvaja premantursku podskupinu govorâ od ostatka dijalekta. Riječ je o skupu značajki koje su preci Premanturaca donijeli u Istru iz kraja iz kojega su došli, a to je moralo biti područje na kojem su se zapadnoštokavski govori pretapali u južnočakavske. Obilježja kojima se premanturski govori razlikuju od svih ostalih JZ istarskih su sljedeća: prelazak *čr* u *cr*,¹⁹ čuvanje glasa *v* između suglasnika i *r*, postojanje opreke -oga/-ega itd., postojanje nastavka G mn. -ā, uopćena osnova *koj-* kod zamjenice *kojī*, povlačenje naglasaka i sa zatvorene kratke ultime (*pōtok*, *nārod*, *nōsit*, *lādit*), čest izostanak toga povlačenja pred prednaglasnicama (*kakō si*, *dobrō je*, *uzmī si*), preskakanje naglasaka na prednaglasnice (*ū more*, *nā glavu*, *zā ruku*, *ū ples*).²⁰ Također, kaže se *krāst* i *krād'a*, a ne *krēst* i *krēd'a* (ali *rēst*), i redovito se razlikuju prijedlozi *iz* i *s*. Bitna je premanturska posebnost (u

17 Čakavski govori u Dalmaciji i danas često čuvaju novi akut, a po primjerima iz starih rječnika/gramatika i nekim pojavama u suvremenim govorima vidi se da ga je ranije bilo i u štokavskim govorima na dubrovačkom području. Također, akut je uobičajen i u staroštokavskom slavonskom dijalektu.

18 Njih uostalom dijeli najveći dio JZ istarskog dijalekta.

19 U drugim se govorima juga Istre skupina *cr* pojavljuje tek u nekim riječima, a najčešće u pridjevu *crn* i njegovim izvedenicama, no tu je očito riječ o posuđivanju.

20 Preskakanje naglasaka na prednaglasnice u Istri je uopće nepoznata pojava i susreće se tek u nekim okamenjenim izrazima (npr. u žminjskim govorima *nātašće*, *nāvodo*, *nāmisle* i sl.), no u premanturskim se govorima, bar kod kraćih riječi, čuvalo sve do današnjega vremena.

Karta 5: Rezultati povlačenja naglasaka i sudbina prednaglasnih dužina.

Map 5: The results of stress retractions and the fate of pretonic length.

istarskim okvirima) i gubitak glasa *h*, što se vidi i u dosta primjerâ iz govora Pomera (*krûv*, *lîb*, *îtit*, *odîit*, *lâdit*, *rânit*, *kûvat*, ali *smîh*, *lîha*, *trbûh*, *mâhnit* itd.), no to je tu nedosljedno i zacijelo je posljedica dodirâ s govornicima premanturskoga.²¹

Na karti 2 prikazan je opisani snop izoglosâ (1) te izoglosa *h* > $\emptyset$ (2).

Govor Pomera pak, premda je mnogo bliži ostatku JZ istarskoga od premanturskih govora, također sadrži neke bitne specifičnosti. To je, ponajprije, već spomenut znatan broj riječi u kojima je nestao glas *h*. Zatim, umjesto očekivanoga *št* u nekim se riječima pojavljuje skupina *šć* (*strnîšće*, *metlîšće*, *jâšćerica*, *gûšćar*, *ôšćenica*), što pomerski dijeli s govornicima selâ Škatari i Šikići.²² Samo pomerskomu svojstven je izostanak rotacizma u osnovi glagolâ *môť* i *pomôť* (*môžen*, *pomôži mi*), iako je

rotacizam tu inače veoma čest u hrvatskom, pa i šire. No najvažnija je pomerska posebnost izostanak duljenja pri povlačenju naglasaka sa zadnjega kratkog otvorenog sloga (*žêna*, *sêlo*, *kôni*, *pomôži*, *dôbro*, *tâko*; drugdje je *žêna*, *sêlo* itd.).²³

Preostala „odstupanja“ koja susrećemo na jugu Istre nisu ograničena na jedan govor ili određenu skupinu govora, nego su raznoliko raspoređena po govornicima selâ u tom kraju. Slijedi njihov popis i tumačenje.

1. Opreka č : ć (*t*) utrula je u većini JZ istarskih govora, a tako i u govorima Lobarika, Muntića, Jadreškâ i Ližnjana, no čuva se u premanturskim govorima te u govorima Pomera, Medulina, Valture i, prema Boškoviću (1978b, 329–330), Šikićâ i Škatarâ. Nije jasno kada je ta opreka nestala, no neobično je da u Medulinu postoji, a u obližnjem Ližnjanu ne (danas su ta dva naselja praktički

21 Prema Boškoviću (1978b, 329), nekoliko primjera gubljenja glasa *h* ima i u govoru Valture (*krû*, *krûva*; *râst*). Valturski, inače, premda je od njih dosta udaljen, dijeli još obilježja s premanturskim i njima zemljopisno bližim govorima, što se vidi i u priloženim zemljovidima, a vjerojatno je, bar djelomično, odraz povijesnih dodira stanovništava tih sela po dolasku u Istru.

22 Odras *šć* ili *šć* pojavljuje se u svim govorima, ali samo u morfonološkim alternacijama (*gûst* – *gûšći* ili *gûšći*), što je analogija prema „pravilnoj“ alternaciji *t* : *t* / *ć*. U neizvedenim je okolinama taj odraz uobičajen i u nekim sjevernijim JZ istarskim govorima (npr. na dijelu Barbanštine, v. Pliško, 2000, 71–73), možda kao rezultat dodirâ sa sjevernočakavskim ili srednočakavskim govorima.

23 Prema Hrasti (1964, 15), u pomerskom postoji (ili je postojao) kratkouzlazni naglasak u primjerima kao *vôda*, *od môje rûke*, *pêčen(o)*, *sa sêstron*... Ipak, ti se primjeri ne čine pretjerano pouzdanima, jer se, osim u riječima kao *vôda*, tu povlačenje naglasaka ne očekuje, a usto je i nejasno zašto bi se povlačenjem na duge slogove razvio akut, a na kratke uzlazni naglasak. Kako je rečeno, Bošković (1978b) uopće ne spominje kratkouzlazni naglasak u tom govoru. Prema Pliško (2000, 116), izostanak duljenja pri povlačenju naglasaka postoji i u nekim govorima na Barbanštini, no to je područje daleko od Pomera, a i tamošnji se govori podosta razlikuju od pomerskoga, te je najvjerojatnije riječ o slučajnoj podudarnosti. U Mandić (2009) krivo stoji da se u govoru Pomera naglasak pomiče i sa zatvorene kratke ultime (uz kanovačko duljenje), no riječ je vjerojatno o utjecaju premanturskoga izgovora na govor obavjesnikâ od kojih su dobiveni tamo navedeni primjeri. Naglasak se u tom položaju u pomerskom ne povlači (usp. *Pomêr*, *susêd*, *ukrêst*, *crjênit* se).

Karta 6: Nastavci D, L i I množine u imenicâ.
Map 6: The D, L and I pl. endings in nouns.

spojena), kao ni u nešto udaljenijim Jadreškima. Moguće je da gubljenje te opreke u većini JZ istarskih govora potječe i iz doba prije seobe.

2. Prvotni su rezultati jotacije glasova *t* i *d* najvjerojatnije bili palatalni okluzivi *tʲ* i *dʲ*, koji su se do danas očuvali u premanturskim govorima te u govorima Pomera, Medulina, Šikića, Škatara i mnogo udaljenije Valture. U govorima Ližnjana i Jadreškâ oni su prešli u *č* i *đ*, čime je nestalo opreke *č* : *tʲ*.²⁴ U velikoj je većini JZ istarskih govora glas *đ* prešao u frikativ *ž*, a tako je i u Loborici i Muntiću.²⁵

3. Prvom, praslavenskom, jotacijom skupinâ *st*, *sk*, *zd* i *zg* te palatalizacijom skupinâ *sk* i *zg* u većini su JZ istarskih govora nastale skupine *št* i *žd*. Tek se u nekim sjevernijim, graničnim govorima, npr. na Barbanštini, susreću odrazi *šć* i *žj* (Pliško, 2000, 71–74). U južnoj Istri, poveći broj riječi s odrazom *šć* umjesto ili uz *št* nalazi se

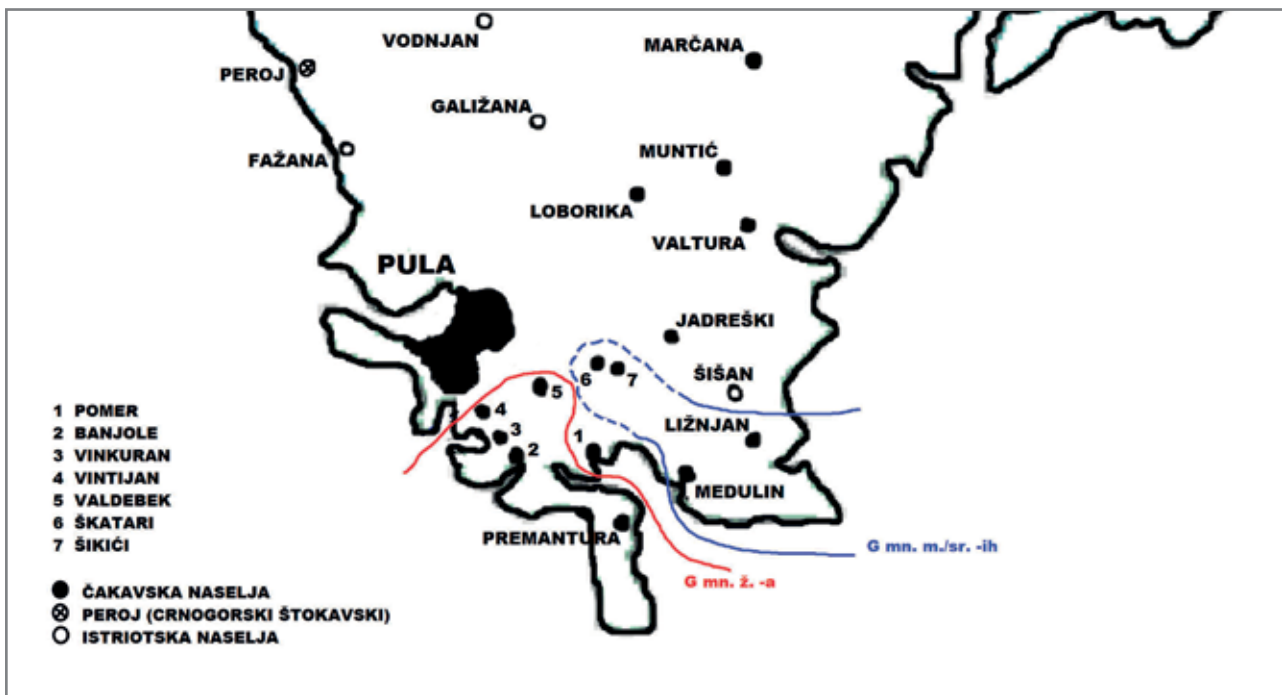
tek u govorima Pomera, Šikića i Škatara. Prema Boškoviću (1978b, 306, 329–330), odrazi *šć* i *št* susreću se u raznim riječima, a katkad se ista riječ u istom govoru pojavljuje s oba odraza. Odras zvučnih skupina tu je ipak samo *žd*.

4. Drugom jotacijom skupine *st* nastala je skupina *šć*, koja se dalje razvija usporedno s okluzivom *tʲ*; dakle, osim u pomerskom, medulinskom, valturskom, šikićkom i škatarskom te premanturskim govorima, prešla je u *šč*. Odras jotacije zvučne skupine *zd* potvrđen je samo u leksemu *grozdje te, neočekivano, glasi *zj* ili je, što je mnogo češće u istarskim govorima, metatezom prešao u *jz*. U govoru Banjolâ (premanturski) i Medulina posvjedočeno je *grôzje* (kod Boškovića, medulinski: *grôzje*), u ližnjanskom *grôzje*, a u jadreškanskom, valturskom i muntićkom *grôzje*.²⁶ Zanimljivo je da Bošković (1978b, 323) za govor Valture navodi odraz *grôžd'e*, no nedavnim je istraživanjem (Pliško, Mandić, 2011, 59) i tu dobiven lik *grôzje*.

24 Glasove koji se u članku bilježe slovima *č* i *đ* stariji ljudi izgovaraju prepalatalno ili postalveolarno (dakle, upirući prednji dio plohe jezika o postalveolarno područje ili dalje prema nepcu), a mladi uglavnom alveolarno (takoder laminarno, tj. plohom, a ne vrhom jezika). Čujni je dojam da stariji te glasove izgovaraju „mekše“ od mladih, a osobito se to odnosi na glas *đ*, koji je tu gotovo palatalni glas (*dʲ*). Prema Boškoviću (1978b, 316–317), odrazi *tj* i *dj* u ližnjanskom su *č/tʲ* i *dʲ*, pri čemu se *tʲ* redovito pojavljuje kao odraz druge jotacije glasa *t*, ali i u nekim drugim primjerima. Novijim je pak istraživanjima (Pliško, Mandić, 2011, 56), utvrđeno da u govoru Ližnjana prevladava odraz *č*, dok se *tʲ* pojavljuje sporadično, vjerojatno pod utjecajem govora veoma blizoga Medulina. Glas *đ* je pak nešto češći, no i to je tek fonetska inačica glasa *đ*.

25 U ta dva mjesta te dalje prema Marčani, *č* (a i *ž* i *š*) svi izgovaraju apikalno, i premda se u literaturi ono često naziva „srednjim *č*“, ono tu, laički rečeno, zvuči poprilično „tvrdo“.

26 Takav je odraz u većini drugih istarskih govora, a postoji i inačica *grôzje*.

Karta 7: Nastavci *G* množine u imenicâ.
Map 7: The *G* pl. endings in nouns.

5. Skupine *jt* i *jd* u glagolâ izvedenih od osnove *i-/j^hd- očuvali su se u većini JZ istarskih govora, a tako i u Loborici, Muntiću i Ližjanu. U Škatarima i Šikićima je skupina *jt* u infinitivu prešla u *ť*. Tako je bilo i u Jadreškima, gdje je potom *ť* prešlo u *č*, no pred zatvornikom na početku sljedeće riječi (infinitiv je *krnj*) često kod starijih ljudi alternira sa *j*.²⁷ Skupina *jd* u ta je tri sela ostala nepromijenjena, što je često i drugdje u čakavskom. U medulinskom, pomerskom te premanturskim govorima obje su skupine prešle u *ť* i *d'*, što se analogijom proširilo i na glagol *îť*, *îd'en* („otići“), koji u ostalim JZ istarskim govorima ne postoji. Promjena *jt*, *jd* > *ť*, *d'* susreće se i u govoru Valture. Te su se promjene vjerojatno odvale prije seobe u Istru, na što upućuje i njihov pomalo neobičan raspored među govorima južne Istre.

6. U većini JZ istarskih govora naglasak se povukao sa zadnjega kratkog otvorenog sloga na prethodni slog uz duljenje ako je novonaglašeni slog ranije bio kratak.²⁸ Kako je rečeno, tu je poseban pomerski govor, u kojem nema duljenja, dok je u premanturskim povlačenje djelovalo u većem broju okolinâ te je naglasak povučen i sa zatvorenih kratkih slogova na kraju riječi (uz duljenje). Ipak, u potonjim je govorima čest i izostanak povlačenja ako nakon riječi dolazi zanaglasnica.²⁹ Prenosanje sa zatvorenoga zadnjeg sloga postoji i u govoru Valture, no ono je tu sporadično i neobavezno. Bošković (1978b, 325–326) navodi da se to veoma često događa u infinitivu glagola (*kōsit*/*kosīt*) te N jd. imenica m. r. s nepostojanim *a* (*kōlac*, *tēlac*, *Vāzan*) i, rjeđe, u onima bez njega (*čōvik*/*čōvīk*, *ūnuk*/*unūk*).³⁰ Također, u mnogim je govorima – a

27 To je vjerojatno ostatak iz vremena kad je postojao glas *ť*, za koji nije neobično da pred šumnicima prelazi u *j*.

28 Tek u nekim graničnim govorima na sjeveru dijalekta (Hraste, 1964; Pliško, 2000; Mandić, 2009) povlačenje je nesustavno te se naglasak rijetko povlači na kraćinu, a na dužinu češće, no i tu postoje kolebanja i izuzeci.

29 Slično je i kod kraćenja završnih dugih otvorenih slogova, koje je uobičajeno u mnogim govorima ovoga dijalekta, premda je najčešće riječ tek o djelomičnu kraćenju, tj. izgovaranju tih slogova kao zamjetno kraćih od ostalih dugih slogova, no ipak dužih od „pravih“ kratkih. Ipak, u pomerskom, medulinskom i premanturskim govorima kraćenje je gotovo uvijek potpuno, čak i kod jednosložnih riječi (*kotā* „kotao“, G jd. *sestrē*, *sō* „sol“, *dvā*, 3.jd.prez. *leť*, *sidť*), no dužina se često čuva pred prednaglasnicama (*bolī me*, od *sestrē* je, *trī su*). Kraćenje završnih dugih otvorenih slogova po svoj je prilici posljedica činjenice da su kratki otvoreni slogovi na kraju riječi prethodno izgubili naglasak čime je dužina tu postala nebitna.

30 Slični su primjeri potvrđeni i u novijim istraživanjima (Pliško, Mandić, 2011, 39–40), među njima i primjer *dānas*. Naglasak N jd. tipa *lōnac* lako je objasniti – riječ je o analogiji prema oblicima u kojima je povlačenje očekivano (*lōnca*, *lōncu*, *lōnci*...), pa čak je i prilog *dānas* možda dobio takav naglasak prema *dān*, *dāna*, no kod infinitivâ kao *kōsit* i imenicâ kao *čōvik* povučeni je naglasak enigma. To je još jedna značajka koja valturski govor povezuje s premanturskim.

Karta 8: Rasprostranjenost krnjega infinitiva (i gl. priloga sadašnjeg).
Map 8: The area of the truncated infinitive (and pres. participle).

u novije je vrijeme to sve češće – poznato i više-manje dosljedno povlačenje naglasaka na prednaglasne dužine.

7. Prednaglasne se dužine razmjerno dobro čuvaju u mnogim govorima JZ Istre, no u novije je vrijeme i tu sve češće povlačenje naglasaka na njih, čime uglavnom nastaje akut. Na krajnjem jugu vlada sljedeće stanje. U svim premanturskim govorima dužine su dosljedno pokraćene, što navodi već Bošković (1978b, 299), i to je još jedno od obilježja kojima se ti govori razlikuju od ostatka dijalekta. U govorima Pomerâ, Šikičâ, Škatarâ, Jadreškâ, Valture, Lobarika i Muntićâ na prednaglasne je dužine prenesen naglasak te se sada tu ostvaruje akut. Ipak, premda Bošković ne navodi izuzetke, to se bar u nekima od tih govora moralo dogoditi nedavno, jer su primjeri s prednaglasnom dužinom, iako rijetki, potvrđeni i danas u govorima Muntićâ, Valture i Jadreškâ (Pliško, Mandić, 2011, 37, 39). U medulinskom i ližnjanskom pak dužine su se donedavno čuvala: kod najstarijih ljudi čuju se i danas (Bošković, 1978b, 314, 320–321; Pliško, Mandić, 2011, 37–38), no kod mladih su pokraćene kao i u premanturskom.³¹ U ostalim JZ istarskim govorima dužine

se u pravilu dobro čuvaju, osim u neposrednom zaleđu Poreča i Rovinja, gdje je također, i kod starijih, često na njih prešao naglasak (Mandić, 2009).

8. U imenskoj morfologiji u JZ istarskom većina govora čuva razliku među oblicima dativa, lokativa i instrumentalâ množine. Jedino su kod muškoga i srednjeg roda instrumental i lokativ stopljeni te se za oba koristi izvorno instrumentalni nastavak *-i*. Imenice ženskoga roda imaju nastavke *-an*, *-ah* i *-ami*, a dativ muškoga i srednjeg roda nastavke *-on/-en* ili *-an* (analogijom prema ženskomu rodu) ili *-in* (analogija prema pridjevima ili prema ostalim množinskim oblicima imenica). Ipak, u zamjeničko-pridjevskoj sklonidbi pojavljuje se i izvorno dvojinski nastavak *-ima* (npr. D *tîma jûdon*; I z *mojîma rukâmi*).

U govorima krajnjega juga Istre pak sinkretizam je uobičajen, a nastavci su *-in* i *-an* (rjeđe *-iman*, *-aman*, *-amin*).³² Tako je u svim tim govorima osim muntićkoga i lobarickoga, gdje se u instrumentalu množine imenica muškog i srednjeg roda uz *-in* pojavljuje i izvorni nastavak *-i*. Sinkretizam tih triju padeža pojava je koja se

31 „Mladi” je pritom veoma relativan pojam, jer misli se, ugrubo, na „mlade od 70 godina”. Neobaveznost prednaglasnih dužina u medulinskom spominje već Bošković (1978b), a novija istraživanja u Ližnjanu (Pliško, Mandić, 2011) pokazala su da prednaglasne dužine tamo izgovaraju tek veoma stari obavjesnici.

32 Nastavci *-iman*, *-aman* i *-amin* obično se pojavljuju u zamjenicâ, katkada i brojevâ, a osobito ako osnova ne sadrži samoglasnik, mada ni tu ne uvijek: (Vintijan) *trîn*, *dvîman* i *dvîn* (ž. r.); (Premantura) *dvâman* (m. r.); (Pomer) *trîn*; (Jadreški) *dvan* (m. r.), *dvin* (ž. r.); *nikîman*, *nîman*; (Muntić) *trîman*, *ovîman*, *onîman*, ali i *prâvîman*; (Lobarika) *drûgîman*, *môjin* i *mojîman*. Duži su nastavci najrasprostranjeniji kod

najčešće susreće u štokavskom narječju, ali proširena je i u južnočakavskom i srednjočakavskom te je u ovim govorima morala nastati još prije seoba u Istru.

9. Genitiv množine, i morfološki i naglasno, jedan je od najraznolikijih i najsloženijih imenskih oblika u hrvatskim govorima. Imenice *e*-vrste u JZ istarskom obično imaju nulti morfem (*žen, glâv*), a one *a*-vrste i *i*-vrste nastavak *-i* izvorno iz *i*-vrste (*kôñi, sêli, nōči*), iako ima izuzetaka (*dân, lît*).³³ Tako je i u Lobarici, Muntiću, Valturi, Jadreškima i Pomeru, dok se u Ližnjanu i Medulinu u imenicâ *a*-vrste i *i*-vrste koristi nastavak *-ih* iz zamjeničke promjene (*kôñih, nōčih/nōčih*). U Škatarima i Šikićima postoje oba nastavka *-i* i *-ih*, bez ograničenja u raspodjeli.

U premanturskim govorima većina imenicâ ženskoga roda *e*-vrste te neke srednjega roda imaju nastavak *-a* (*kûta, ženâ, rukâ; lîta*). Nastavak muškoga i srednjeg roda te *i*-vrste tu je *-i* (*kôñi, vêsli*), za koji se ne može reći je li nastao od *-i* ili od *-ih* jer je u tim govorima nestao glas *h*. Nulti je nastavak tu rijedak i susreće se tek kod nekih imenicâ ženskoga roda s nepostojanim *a* (*smôkav, igâl*). U govoru Banjolâ, međutim, zabilježeni su primjeri *sřdel(a)* (N *srdêla*) i *brâgeš(a)* (N *bragêše „hlače“*) s ranim povlačenjem naglaska, koje je često u štokavskom i južnočakavskom, no u Istri ga inače nema (tu ostaje novi cirkumfleks, npr. *srdêl*).³⁴ Genitivni nastavak *-a* premanturske govore približava štokavskom, a i ostali su nastavci doneseni iz pradomovine.³⁵

10. Infinitiv i gl. prilog sadašnji u JZ istarskim govorima uglavnom nisu krnji, no u nekim govorima na tom području postoje i krnje inačice infinitiva, a negdje su oba oblika redovito okrnjena. Isključivo okrnjeni oblici upotrebljavaju se u premanturskim govorima te u pomerskom, škatarskom, šikićkom i valturskom, u govoru Jadreškâ uz njih postoje i neokrnjene inačice, a drugdje su i infinitiv i glagolski prilog sadašnji redovito neokrnjeni. U premanturskim je govorima u infinitivu povučen naglasak sa zadnjega sloga (*nositi > nosît > nōsit*), što znači da je krnji infinitiv nastao prije povlačenja naglaska sa

zadnjega zatvorenog sloga. Zanimljivo je da se područje krnjega infinitiva donekle podudara s područjima čuvanja palatalnih okluziva *ť* i *ď* i prelaska skupine *jt* u *ť*, te da se sve te pojave osim u najjužnijim naseljima susreću i u poprilično udaljenoj Valturi.

11. U oblikâ 3. lica množine prezenta u JZ istarskom obično se uz *-u* čuva i nastavak *-e*. Međutim, u premanturskim se govorima katkada *-e*, osobito kada je nenaglašen, zamjenjuje s *-u* (*nōsu* i *nōse*). U Medulinu je pak nastavak *-e* redovito zamijenjen s *-u* ako je naglasak na osnovi (*vřdu, nōsu*), a s *-idu* ako je na nastavku (*stojřdu*).³⁶ U pomerskom su posvjedočeni oblici 3. lica množine s nastavkom *-e*, ali i sa *-ul/-idu* (*bižê : bolřdu, vřdu, pomôžu*).

12. U glagolâ 2. vrste umjesto sufiksa *-nu-*, koji je u JZ istarskom uobičajen, u nekim se govorima juga Istre pojavljuje sufiks *-ni-*. Inačicu *-nu-* imaju govori Medulina, Ližnjana, Muntića i Lobarike te dalje na sjever, dok je *-ni-* uobičajeno u premanturskim govorima te pomerskom, škatarskom, šikićkom, jadreškanskom i, zanimljivo, valturskom. Ta se izoglosa također uglavnom podudara s izoglosama krnjega infinitiva i gl. priloga sadašnjeg te čuvanja palatalnih okluziva i prelaska *jt > ř*. Podrijetlo dviju inačica toga sufiksa, u najmanju ruku, seže u praslavensko razdoblje, pri čemu *-nu-* dolazi od **-nq-*, a *-ni-* od **-ny-*.³⁷ Dakle, i njihova raspodjela u tim govorima očito potječe iz vremena prije seoba u 16. i 17. stoljeću.

ZAKLJUČAK

Iz dosadašnjega se razmatranja vidi da raznolikost što vlada među govorima juga Istre proizlazi iz jezičnih značajki od kojih su neke nasliedene iz razmjerno ranih razdoblja. Kako se odavno zna, posebnu skupinu tu čine premanturski govori; oni se, naime, odlikuju nizom obilježja koja ne nalazimo u ostatku JZ istarskog. Međutim, mnoge crte koje se susreću u premanturskom do neke su mjere rasprostranjene i šire, u ostalim govo-

zamjenica *nâmin, vâmin* i *nîman* te u riječi *svřman* kada nije u atributnom položaju (tada je češće *svin*). Za Valturu je pak potvrđen i u ovom kraju neuobičajen oblik *řudiman*.

33 Imenice *i*-vrste u istarskim govorima teže prelasku u *a*-vrstu. Osobito se to očituje u instrumentalu jednine te dativu, lokativu i instrumentalu množine. Genitiv množine pak, bar u JZ istarskom, uglavnom čuva izvorni nastavak, koji se, kako se vidi, tu proširio i na imenice muškog i srednjeg roda (*a*-vrsta).

34 Bošković (1978b, 301–302) navodi još primjera toga povlačenja govoreći o oblicima genitiva množine, no nijedan s nultim nastavkom (*sřkira, nêdiřa, têlica, môtika*). U primjerâ s dužom osnovom pak čuva se i tu novi cirkumfleks (*kobâřica, divojčřna*). Usporedi i novoštokavski: *sřêkřra, nêdjęřa, têřica*, ali *kobâřcâ*. O toj pojavi u čakavskom vidi u Langston (2006, 151).

35 Zanimljivo je da Bošković (1978b, 302) taj nastavak smatra izvornim u tim govorima, a nulti morfem koji se pojavljuje u nekim primjerima rezultatom čakavskoga utjecaja koji je nastao po doseljenu u Istru. Ipak, nulti je morfem arhaizam te je vjerojatnije da se u tim govorima jednostavno duže čuvao u primjerima sa suglasničkom skupinom na kraju osnove, no onda je i tu prodro nastavak *-a*. Nejasno je zašto bi upravo oblici s nepostojanim *a* bili preuzeti iz drugih govora, a oni bez njega ne. Takve pravilne raspodjele obično su nasliedene, nastale unutarjezičnim razvojem idioma, a ne posuđivanjem.

36 Potonji je nastavak vjerojatno nastao morfološkom reanalizom oblikâ nekih atematskih glagola (npr. *damo, dadu* i sl. kao *da-mo, da-du*). Po uzoru na to u medulinskom se govoru i u 3. jd. uz uobičajeno *-i* neobavezno pojavljuje i nastavak *-ide* (samo pod naglaskom): *letř, letřide*.

37 Izgleda da je **-ny-* (od psl. **-nû-*) starija inačica, a **-nq-* je dobiveno od toga dodavanjem elementa **-n-* i nazalizacijom (**-nû-n-*) ili pak progresivnim širenjem nazalnosti (usp. i npr. st. sl. *nuřda/nqřda*). Više o tome v. u Andersen (1999).

rima toga kraja, a u nekima od njih postoje i značajke svojstvene isključivo njima. Primjerice, u govoru Pomera nema kanovačkoga duljenja, tipičnoga za gotovo sav JZ istarski dijalekt (uključujući i govore premanturske skupine). S druge strane, pomerski dijeli neka obilježja s premanturskim (nedosljedno $h > \emptyset$) te šikićkim i škatarskim (skupina $\acute{s}t$). Neke značajke dijele svi ili skoro svi najjužniji govori (premanturski, pomerski, šikićki, škatarski, medulinski), ali i govor Valture, koja je od njih poprilično udaljena (čuvanje $\acute{t}$ i d' , promjena jt i jd , krnji infinitiv, sufix $-ni-$). K tomu, u valturskom se susreću i neke tipično premanturske značajke mada tek sporadično ($h > \emptyset$, povlačenje naglasaka sa zatvorene ultime). To mora da je, barem djelomično, posljedica dodirâ i seobâ stanovništva tih sela po dolasku u Istru. Suprotno tomu, u ližnjanskom ima obilježja tipičnijih za sjevernije JZ istarske govore (čuvanje jd i jt , neokrnjeni infinitiv, afrikatizacija $\acute{t}$ i d'). Medulinski govor pak ima neke crte tipične za jug (čuva $\acute{t}$ i d' , nema jt i jd), ali i za sjever (sufiks $-nu-$, neokrnjeni infinitiv). Govori Jadreškâ, Šikića i Škatara dijele odraze skupinâ jt i jd , no u Jadreškima, kao ni u Ližnjanu, ne postoje $\acute{t}$ i d' , dok je u Šikićima i Škatarama česta skupina $\acute{s}t$, kao u Pomeru. Jedina je crta koju dijele svi razmatrani govori sinkretizam DLI mn., iako u dva najsjevernija (Muntić, Loborika) postoje odstupanja. Ta se dva govora inače umnogome podudaraju s govorima Marčanštine. Zanimljiva je pojava i nastavak $-ih$ u G mn. u medulinskom i ližnjanskom te (uz $-i$) u škatarskom i šikićkom, a možda i u premanturskom (gdje je nestalo h pa se to više ne može utvrditi). Taj je nastavak inače čest u primorskim, uglavnom južnočakavskim, govorima (Šolta, Hvar, Vis, ali i sr. čak. Novi).

Treba reći da među tim govorima zacijelo ima još razlikâ i posebnostâ, no ovdje su u obzir uzete samo one za koje se smatra da su nastale razmjerno rano. Mogle bi se npr. navesti leksičke posebnosti poput riječi *kūťa* u premanturskim govorima te pomerskom, medulinskom i, opet, valturskom, dok već ližnjanski ima tipični JZ istarski rani germanizam *hŕža*. Takva bi analiza, međutim, iziskivala bitno veći broj stranica.

Govori samoga juga Istre predstavljaju ostatak prijelaznih dijalekata što su iz područja gdje je zapadnoštokavski prelazio u čakavski preneseni u današnji kraj. Mnoge bitne značajke kojima se ti govori međusobno razlikuju zasigurno potječu iz vremena prije seoba, a ni njihov odnos prema južnočakavskom s jedne strane i zapadnoštokavskom s druge nije jednolik, što znači da vjerojatno nisu svi pristigli iz istoga kraja. Njihova klasifikacija u JZ istarski dijalekt zapravo je posljedica činjenice da su svi govori koji se danas smatraju dijelom toga dijalekta, premda među njima katkada postoje dubinske razlike, igrom slučaja bliži međusobno nego svaki ponaosob ijednomu drugomu govoru, no naprosto zato što su ostali blisko im srodni govori izumrli tijekom i nakon seobâ.

Današnji je njihov izgled velikim dijelom rezultat razvoja u kraju iz kojega su potekli te u zacijelo znatno manjoj mjeri utjecaja drugih govora ili miješanja u doba seobe. Stoga se može reći da u govorima krajnjega juga Istre vidimo sićušan odraz mozaika govorâ koji su prekrivali područje dalmatinskoga kopna od kraja 15. do početka 17. stoljeća.

THE OLD ISOGLASSES OF SOUTHERN ISTRIA

David MANDIĆ

Juraj Dobrila University of Pula, Department of Humanities, Croatian Language and Literature I. M. Ronjgova 1, 52100 Pula, Croatia
e-mail: davidmandic@hotmail.com

SUMMARY

The southwestern Istrian sub-group of the Croatian Čakavian dialect group is fairly homogeneous overall but certain deviations can be observed in its southernmost dialects, some of which can, apparently, be traced back to an earlier period in the evolution of the Croatian language. Most early research defines the so-called Premantura dialects as a distinct entity within this sub-group since, as it is often claimed, they contain a larger number of 'štokavian' traits that separate them from the rest of the Southwest Istrian. However, the linguistic image of this area is not that simple, since there exist a number of isoglosses that divide these dialects in a somewhat more complex manner.

The aim of this paper is to define these features and to show which dialects are characterised by each one of them, thus enabling a better understanding of the relations between these dialects. The settlements whose dialects are in question are situated in the broader Pula area, mostly east and south of the city. They are: Loborika, Muntić, Valtura, Jadreški, Šikići, Škatari, Ližnjan, Medulin, Pomer, Premantura, Banjole, Vinkuran, Vintijan and Valdebek.

Keywords: Čakavian, Southwest Istrian, dialect, isogloss, linguistic feature, archaism, innovation, genetic classification/relationship

LITERATURA

- Andersen, H. (1999):** The Western South Slavic Contrast Sn. *sah-ni-ti* // SC *sah-nu-ti*. Slovenski jezik, 2, 47–62.
- Bertoša, M. (1995):** Istra: Doba Venecije (XVI. – XVIII. stoljeće). Pula, Zavičajna naklada „Žakan Juri“.
- Bošković, R. (1978a):** O jednoj akcenatskoj osobini dijalekata zapadne i južne Istre. V: Odabrani članci i rasprave. Titograd, CANU, 231–254.
- Bošković, R. (1978b):** Refleksi grupa tj, dj, tɕj, dɕj, stj, zdj, skj, zgj, (sk^e, zg^e) u dijalektima južne i jugozapadne Istre. V: Odabrani članci i rasprave. Titograd: CANU, 293–349.
- Hraste, M. (1964):** Govori jugozapadne Istre. Zagreb, JAZU.
- Ivić, P. (1956):** Dijalektologija srpskohrvatskoga jezika. Novi Sad, Matica srpska.
- Langston, K. (2006):** Čakavian Prosody. Bloomington, Slavica.
- Lisac, J. (2003):** Nastanak i razvoj jugozapadnoga istarskog dijalekta. Nova Istra, 2, 195–198.
- Lisac, J. (2005):** Glasovi jugozapadnoga istarskog dijalekta. Drugi Hercigonjin zbornik. Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada.
- Lisac, J. (2009):** Hrvatska dijalektologija 2: Čakavsko narječje. Zagreb, Golden marketing.
- Lukežić, I. (1999):** Razvoj i uspostava hrvatskoga jezika u starijim razdobljima. Fluminensia, 1-2, 101–142.
- Moguš, M. (1977):** Čakavsko narječje: Fonologija. Zagreb, Školska knjiga.
- Maćecki, M. (1930):** Przeląd słowiańskich gwar Istrii. Kraków, Polska akademja umiejętności.
- Maćecki, M. (2002):** Slavenski govori u Istri. Rijeka, Hrvatsko filološko društvo.
- Mandić, D. (2009):** Akut u jugozapadnim istarskim govorima. Hrvatski dijalektološki zbornik, 15, 83–109.
- Mandić, D. (2013):** Naglasak i-glagolâ u govoru Banjolâ. Dani akcentologije (u tisku).
- Mandić, D. (uskoro):** Naglasak glagolâ s i-prezentom u govoru Medulina. Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Mandić, D., Pliško, L. (2009):** Mjesni govor Kacane. Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 35, 201–215.
- Matasović, R. (2001):** Uvod u poredbenu lingvistiku. Zagreb, Matica hrvatska.
- Moguš, M. (1977):** Čakavsko narječje: Fonologija. Zagreb, Školska knjiga.
- Pliško, L. (2000):** Govor Barbanštine. Pula, Filozofski fakultet Pula.
- Pliško, L. (2003):** Fonološki i morfonološki opis mjesnoga govora Krnice. Čakavska rič, 1-2, 61–70.
- Pliško, L. (2006):** Jezične značajke mjesnoga govora Orbančići. Croatica et Slavica Iadertina, 2, 83–93.
- Pliško, L. (2007):** Mjesni govor Hreljići – prilog poznavanju govora općine Marčana. U službi jezika: Zbornik u čast Ivi Lukežić, 123–135.
- Pliško, L. (2008):** Mjesni govor naselja Peruški – prilog opisu govora Marčanštine. Zbornik radova s

Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani, 7, 739–751.

Pliško, L. (2010): Novija istraživanja mjesnoga govora Ližnjana. *Filologija*, 55, 105–115.

Pliško, L., Mandić, D. (2007): Dijalektološki povratak Marčani. *Čakavska rič*, 2, 323–338.

Pliško, L., Mandić, D. (2011): Govori općine Ližnjan. Pula, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.

Ribarić, J. (1940): Razmješaj južnoslavenskih dijalekata na poluotoku Istri. *Srpski dijalektološki zbornik*, 9, 1–207.

Ribarić, J. (2002): O istarskim dijalektima: Razmješaj južnoslavenskih dijalekata na poluotoku Istri s opisom vodičkog govora. Pazin, Josip Turčinović d. o. o.